

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Романченко -

На правах рукопису

РОМАНЧЕНКО ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

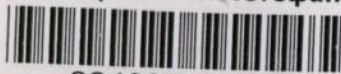
ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Спеціальність 08.04.03 - Кредит, банківська справа і грошовий обіг

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00403749 (R)

Дисертація є рукописом

Роботу виконано на кафедрі фінансів, грошового обігу та кредиту Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Фере Валентина Авраамівна

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ковальчук Трохим Тихонович

кандидат економічних наук
Ананко Євген Павлович

Провідна організація: Київський національний економічний
університет

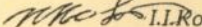
Захист відбудеться 23 травня 1997 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.40 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252022, м.Київ-22, вул.Васильківська, 90а, ауд.402.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ-17, вул.Володимирська, 58, к.10.

Автореферат розісланий 22 травня 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої Вченої Ради,

кандидат економічних наук, доцент **I.I.Роваленко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Перехід економіки України до ринкових відносин, приватизація державної власності, розрив економічних зв'язків, що склалися, породили певне коло проблем для суб'єктів ринку, у тому числі і в галузі фінансової діяльності.

Високий рівень невизначеності економічної діяльності проявився у зростанні фінансових ризиків в банківській сфері. Так, на кінець 1996 року число збиткових банків складало 19, а загальна сума збитків по банківській системі становила 95 млн.грн. (у тому числі непокриті збитки 1995 року - 76 млн.грн). Крім того, вісім банків взагалі позбавилися власних коштів загальним обсягом у 64 млн.грн. Високий рівень фінансових ризиків у банківській діяльності призвів до характерних змін у кредитно-інвестиційному портфелі банків: останнім часом спостерігається стабілізація частки короткострокових кредитів в їх загальному обсязі.

Посилення нестабільності результатів фінансових операцій комерційних банків призвело до створення державної системи контролю за дотриманням банками нормативів ліквідності, кредитоспроможності, відсоткового ризику та веденням валютної позиції. Ця система дещо стабілізувала ситуацію, але практика свідчить, що використання лише законодавчо встановлених нормативів ліквідності не забезпечує достатньої гарантії збереження безпечного рівня діяльності банків. Так, більшість з 22 банків, що знаходяться в процесі ліквідації, та 9 ліквідованих до останнього моменту виглядали нормальними за офіційними показниками ліквідності.

Отже, ситуація, що склалася, вимагає винайдення методик захисту від фінансових ризиків у банківській сфері, які відповідали б вимогам доступності, гнучкості, легкості використання і, головне, адаптованості до практики сучасної діяльності на фінансових ринках України. Це й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його структуру та зміст.

Д-Р І. В. Стефанюк
Львів, Україна

Мета дисертаційного дослідження

Головною метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз фінансових ризиків в галузі банківської діяльності і розробка методик та моделей оцінки рівня цих ризиків. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- ♦ обґрунтування природи та сутності економічного ризику;
- ♦ визначення відмітних рис та структури фінансових ризиків;
- ♦ дослідження сучасних засобів, інструментів та механізмів впливу на рівень фінансових ризиків, що використовуються в Україні та за її межами;
- ♦ розробка методик оцінки рівня фінансових ризиків, які могли б бути використані в галузі банківської діяльності.

Предмет дослідження

Предметом дослідження є фінансові ризики (відсотковий, кредитний, валютний та ризик ліквідності), що виникають в процесі діяльності комерційних банків України, існуючі форми та методи захисту від цих ризиків, що впроваджуються як самими комерційними банками, так і державою в особі Національного банку України.

Об'єкт дослідження

Об'єктом дослідження є комерційні банки України в умовах розбудови ринкової економічної системи та підвищеного рівня фінансових ризиків. Такий об'єкт дослідження не можна вважати стандартним, оскільки в Україні існують специфічні умови банківської діяльності. Це не дає змоги екстраполювати практику захисту від фінансових ризиків, актуальну для розвинутих країн, на умови України. Отже, об'єкт дисертаційного дослідження носить специфічний характер.

Методика та методологія дослідження

Дисертаційне дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання, принципах програмно-цільового та системного підходів. В процесі дослідження використовувались методи статистичного, порівняльного, структурно-графічного аналізу.

Джерелами інформації при написанні роботи були:

- праці українських та зарубіжних вчених з питань теорії економічного ризику, банківської діяльності, фінансового менеджменту;

- офіційні статистичні матеріали;

- законодавчі і нормативні документи з питань регулювання економічної і, зокрема, банківської діяльності.

Експериментальні розрахунки здійснювалися на ПЕОМ з використанням програмного забезпечення EXCEL компанії MICROSOFT (для роботи з електронними таблицями).

Ступінь дослідженості тематики

Дослідження з питань економічних і, зокрема, фінансових ризиків на перших етапах носили практичну спрямованість і розглядали теоретичні проблеми фінансових ризиків настільки, наскільки це було необхідно для надання загального уявлення про природу економічних ризиків. До таких "ранніх" робіт відносяться монографії І.Т.Балабанова; С.В.Валдайцева; С.К.Жевнеровича; Г.Клейнера; С.Пахомова; Н.Е.Соколінської; Б.Г.Федорова; О.І.Ястремського та інших.

Певну роль у трансформації поглядів економічної теорії на питання економічного та фінансового ризиків відіграли переклади праць зарубіжних авторів. До них відносяться монографії Р.Н.Холта; Д.Стоуна та К. Хітчинга; Е.Дж.Долана та Д.Е.Ліндсея. Хоча загалом простежується єдина думка авторів щодо засобів захисту від основних видів фінансових ризиків, але в згаданих роботах відсутній ґрунтовний теоретичний аналіз природи економічного ризику взагалі і фінансового ризику зокрема. Крім того, в монографіях зарубіжних авторів викладаються питання захисту від фінансових ризиків в умовах розвинутої (некризової) ринкової економіки з широкою та ефективною інфраструктурою. Вітчизняна практика фінансової діяльності, у тому числі банківської, мало відповідає окресленим у цих працях закономірностям.

Згодом практика фінансової діяльності довела, що оптимізація фінансових ризиків в умовах нестабільної економіки - справа дуже складна і вимагає серйозного теоретичного обґрунтування. Отже, не

тільки науковці, а й практики повернулися обличчям до теоретичних розробок В.В.Ачаркана; В.В.Аленічева; Альгіна; В.І.Успаленка. Пізніше з'явилися праці Т.Шарової, О.Б.Ширинської, О.Д.Заруби, в яких міститься аналіз природи та сутності економічних і фінансових ризиків. Однак, робіт, присвячених глибокій комплексній розробці теорії та узагальненню практики фінансових ризиків дуже мало. Головні акценти при розгляді цих проблем стосуються питань фінансового менеджменту, страхової діяльності або суто практичних аспектів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

Наукова новизна дисертації полягає у наступному:

- проведено комплексний аналіз теоретичних підходів до проблеми економічного ризику і подане власне визначення економічного ризику як невизначеності, що виникає у господарському житті внаслідок зрушень на макро- та мікрорівні і призводить до коливань результатів господарювання відносно прогнозованих (очікуваних) значень;

- обгрунтовано розуміння об'єкту економічного ризику як потоку грошових коштів від певної господарської операції;

- визначено особливий статус фінансових ризиків в системі загальноекономічних ризиків та доведено його спекулятивний характер;

- запропоновано класифікацію економічних, в тому числі фінансових, ризиків відповідно до джерел їх походження;

- виявлено негативні риси системи впливу на рівень фінансових ризиків, що склалася в Україні на макро- та мікрорівні;

- розроблено методики та моделі оцінки рівня фінансових ризиків.

Декларація особистого внеску дисертанта

Особистий внесок дисертанта у досліджувану тематику полягає у наступних положеннях, які виносяться на захист:

- визначення категорії економічного ризику;

- обґрунтування спекулятивного характеру фінансових ризиків на основі розуміння грошового потоку від фінансової операції як об'єкту фінансового ризику;
- розробка методики рейтингової оцінки рівня активного кредитного ризику на базі шкали ранжування значень оціночних показників кредитного ризику;
- розробка методики рейтингової оцінки рівня ризику ліквідності на базі шкали ранжування значень оціночних показників ризику ліквідності;
- винайдення математичної моделі оцінки рівня відсоткового ризику;
- застосування схеми репо, адаптованої до захисту від валютного ризику.

Теоретична та практична цінність дисертаційного дослідження

Теоретична та практична цінність дисертаційного дослідження полягає у можливості використання теоретичних висновків та практичних методичних розробок для аналізу та оцінки рівня фінансових ризиків в сфері банківської діяльності, а також для аналізу операцій інших суб'єктів фінансового ринку. Теоретичні положення дисертації можуть застосовуватись для читання курсів фінансового менеджменту, економіки підприємства та спеціальних курсів з аналізу фінансових ризиків в вищих та спеціальних навчальних закладах України.

Здійснені у роботі методичні доробки можна використати для створення концепції державної, галузевої та мікроекономічної системи захисту від негативного впливу фінансових ризиків.

Апробація роботи та публікація результатів дослідження

Результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичній конференції "Проблеми формування ринкового механізму та структурні зрушення в економіці України" (квітень 1995 р.), науково-методичному семінарі аспірантів економічного факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка

(грудень 1996 р.), науково-методичних семінарах кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту.

Ряд методичних розробок, викладених у дисертаційному дослідженні, був використаний при підготовці автором методичної бази роботи відділу цінних паперів та інвестицій Всеукраїнського акціонерного банку (Вабанку) та кредитно-економічного управління Акціонерного банку "Зевс".

За підсумками виконаного дослідження автором опубліковано три наукових праці загальним обсягом 1,5 друкованих аркуші.

Обсяг і структура роботи

Робота складається із вступу, трьох розділів та висновків, викладених на 157 сторінках, списку використаної літератури із 123 найменувань та додатків. Додатки містять 7 аналітичних таблиць та 3 зразки документів. Мета та завдання дисертаційного дослідження визначили наступну її структуру:

Вступ

Розділ 1. Теоретичні засади фінансових ризиків

1.1. Еволюція категорії економічного ризику в економічній теорії

1.1.1. Характеристики економічного ризику

1.1.2. Класифікація економічних ризиків

1.2. Теоретичне обґрунтування категорії фінансового ризику

1.2.1. Кредитний ризик

1.2.2. Відсотковий ризик

1.2.3. Валютний ризик

1.2.4. Ризик ліквідності

1.3. Основні методи оцінки рівня фінансового ризику

Розділ 2. Методи мінімізації фінансових ризиків в діяльності комерційних банків України

2.1. Сучасні методи мінімізації кредитного ризику в комерційних банках України та їх оцінка

- 2.2. Існуючі методики мінімізації відсоткового ризику у галузі банківської діяльності
- 2.3. Мінімізація ризику ліквідності в сучасних умовах України
- 2.4. Практика оптимізації ризику по валютних операціях в банках України

Розділ 3. Шляхи захисту від фінансових ризиків у банківській діяльності

- 3.1. Захист від кредитного ризику за допомогою рейтингової оцінки його рівня
- 3.2. Рейтингова оцінка ризику ліквідності
- 3.3. Оцінка рівня відсоткового ризику
- 3.4. Мінімізація валютного ризику за схемою "репо"

Висновки

Список використаної літератури

Додатки

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Різке зростання фінансових ризиків в банківській діяльності в Україні обумовило посилену увагу до його мінімізації з боку держави в особі Національного банку України та з боку комерційних банків. В Україні створена система впливу на рівень фінансових ризиків в банківській діяльності, структура якої визначається, по-перше, видами фінансових ризиків, а, по-друге, видами важелів впливу на їх рівень. Але аналіз існуючої системи контролю за рівнем фінансових ризиків не дає бажаних результатів. В дисертаційному дослідженні доведено, що державна система управління фінансовими ризиками через не завжди вірний теоретичний підхід до цієї проблеми виявляється недостатньо ефективною.

Класичне розуміння економічного ризику як частини прибутку, що відповідає третьому фактору виробництва - організації - не пояснює його природи. Кейнсіанське ж трактування феномену ризику як частини вартості, пов'язаної з можливими витратами, ігнорує

можливість позитивного впливу фактору ризику на результати господарської діяльності.

Проведений в дисертації аналіз теоретичних підходів до розуміння ризику засвідчив, що найповніше відбиває сутність феномену економічного ризику його розуміння як наслідку дії невизначеності у господарському житті. Така невизначеність тягне за собою не тільки ймовірність втрат, але й ймовірність прибутку.

Принциповою доробкою теорії ризику в її сучасному розумінні стала ідея мотивації поведінки суб'єктів господарювання, які керуються в процесі економічної діяльності, з одного боку, збільшенням рівня очікуваного доходу, а, з іншого боку, зменшенням рівня ризику або ступеня невизначеності цього доходу.

Теоретичний аналіз питань фінансового ризику дозволив визначити його структуру, яка складається з кількох елементів:

- 1) об'єкт ризику - грошовий потік від операції;
- 2) суб'єкт ризику - агент ринку, що приймає на себе матеріальну відповідальність за прийняття ризикового рішення;
- 3) інформація - зовнішня умова, що впливає на суб'єкт прийняття ризикового рішення;
- 4) межі ризику - граничні значення ризику, перевищення яких призводить до негативного впливу на результати проведення операції.

В роботі доведено, що розуміння грошового потоку від операції як об'єкту ризику є принциповим. Це дозволяє пояснити спекулятивну природу фінансового ризику, тобто можливість одержання внаслідок дії ризикового фактору і позитивного і негативного результату, і відокремити його від інших видів економічного ризику. Автором запропоновано визначення фінансових ризиків як ймовірності зміни грошового потоку при проведенні фінансових операцій внаслідок невизначеності умов таких операцій.

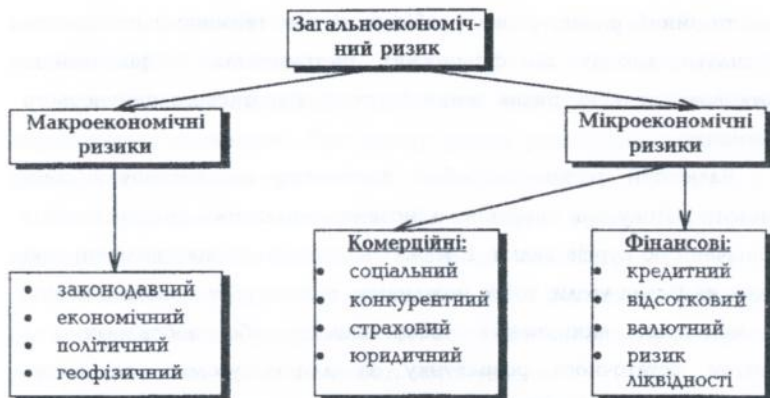
Результатом теоретичного аналізу категорії економічного та фінансового ризику є, зокрема, запропонована в роботі класифікація економічних ризиків, яка відображена у схемі 1.

Розподіл фінансових ризиків на види базується на основних видах фінансових операцій. Отже, фінансові ризики, на думку автора,

доцільно розділити на кредитний, відсотковий та валютний. Ризик ліквідності не є наслідком певного виду фінансових операцій і носить фіктивний характер, але автор вважає за доречне класифікувати його як фінансовий внаслідок спекулятивності цього ризику, яка повністю відповідає характеру фінансових ризиків.

Класифікація економічних ризиків

Схема 1.

Проведений в дисертаційному дослідженні подальший аналіз окремих видів фінансового ризику дозволив окреслити їх відмітні риси та особливості.

Так, кредитний ризик відповідно до двох сторін, які беруть участь в операції кредитування - кредитора та позичальника - розділений на активний та пасивний підвиди. Автором зазначена помилковість ототожнення активного кредитного ризику з простим дефолтом, тобто ризиком неповернення кредиту, яка часто зустрічається у сучасній спеціальній літературі. В роботі пропонується визначення кредитного ризику як небезпеки кількісних та часових змін грошового потоку, що виникає при проведенні кредитної операції як з боку кредитора, так і з боку позичальника.

При аналізі відсоткового ризику доведено, що його визначення як специфічного, притаманного тільки установам, що спеціалізуються

на кредитних операціях, не є абсолютно вірним, оскільки відсотковий ризик виникає у зв'язку з будь-якими фінансовими інструментами, на які нараховуються відсотки. Ототожнювати відсотковий ризик з діяльністю спеціалізованих фінансових установ некоректно. В основі поданого автором визначення відсоткового ризику як мінливості доходності або цін фінансових активів лежить зміна рівня відсоткових ставок.

У складі відсоткового ризику виділено декілька простих: реінвестиційний ризик; ризик розбіжності між термінами погашення або сплати доходів по фінансових інструментах з фіксованою відсотковою ставкою; ризик зміни вартості відсоткового фінансового інструменту.

Валютний ризик в роботі визначено як небезпеку змін грошового потоку при операціях з іноземною валютою, що пов'язана з невизначеністю курсів валют. В межах валютного ризику виділені такі підвиди, як ризик угоди, тобто можливість зміни курсу валюти в період між моментом виникнення заборгованості або зобов'язання і моментом остаточного розрахунку за даною угодою, та ризик трансляції (переводу), тобто можливість зміни курсу валюти в період між виникненням заборгованості або зобов'язання і моментом складання балансу, або в період між складанням двох чергових балансів.

З метою аналізу валютний ризик розділений в дисертації на статичний та динамічний. Статичний - це ризик, що існує на певний момент часу у зв'язку з балансом активів і пасивів в іноземній валюті (валютна позиція). Динамічний валютний ризик виникає при проведенні валютних операцій внаслідок коливання курсів валют.

Ризик ліквідності посідає особливе місце в системі фінансових ризиків. В широкому розумінні, на думку автора дисертації, ризик ліквідності - це можливість зміни грошового потоку через несбалансованість активів і пасивів за термінами і рівнем доходності. Ризик ліквідності у вузькому розумінні полягає у можливості одержання втрат або прибутку при конвертації активів.

В дисертаційному дослідженні проведено аналіз основних існуючих методів, які застосовуються для оцінки рівня фінансових ризиків.

Основними методами оцінки рівня фінансового ризику є:

- експертний метод, що базується на співставленні поглядів окремих фахівців за умов виключення їх взаємного впливу. Експертний метод оцінки може доповнюватись певною формалізацією;
- статистичний метод, тобто аналіз коливань оцінюваного показника за певний період часу. Але екстраполяція статистичних закономірностей на короткі часові періоди не дає бажаних результатів;
- нормативний метод - порівняння аналізованого показника з нормативним значенням. При цьому рівень ризику визначається за двобальною системою: прийнятний - неприйнятний;
- рейтинговий метод, в основі якого лежить ранжування одержаного оціночного показника за певною шкалою.

Жоден з існуючих методів оцінки рівня фінансових ризиків не дає досконалих точних результатів. Всі вони при використанні в умовах реформованої економіки вимагають коригування.

Аналіз існуючої системи державного контролю за станом фінансових ризиків в банківській діяльності та системи управління фінансовими ризиками, яка існує на рівні окремих комерційних банків, свідчить, що державну систему стабілізації активної частини кредитного ризику можна розділити на такі складові елементи:

- 1) нормативні показники активного кредитного ризику;
- 2) класифікація кредитів за їх забезпеченням та ступенем ризикованості;
- 3) система резервування коштів під кредити відповідно до ступеня їх ризикованості.

Комерційні банки використовують два основні методи попередньої оцінки рівня активного кредитного ризику. Перший - приведення балансу-брутто позичальника до балансу-нетто, прикладом чого є приведена в роботі методика Всеукраїнського акціонерного банку (ВАбанку). Другий - оцінка рівня ризику шляхом обрахування індексів або оціночних показників. Цей метод розглядається автором

на прикладі методики, що використовується банком "Україна". Здійснений в роботі аналіз зазначених методик довів, що їх використання окремо, без прив'язки одного до іншого та до чинних форм та методів бухгалтерського обліку не дає бажаних результатів, що підтверджується високою часткою проблемних кредитів в кредитно-інвестиційному портфелі банків.

Основними тенденціями розвитку фондового ринку України є різке підвищення кількості акцій в біржовому та позабіржовому обігу; активізація операцій з приватизаційними цінними паперами та поширення спектру операцій з облігаціями державної внутрішньої позики.

Ці тенденції визначили значною мірою структуру системи захисту від відсоткового ризику в Україні, яка складається з двох елементів:

- 1) процедури листінгу цінного паперу при його допуску на фондову біржу;
- 2) загальноекономічних та регіональних індексів фондових ринків.

Невирішеними лишаються проблеми створення ефективної інфраструктури фондового ринку, зокрема, депозитаріїв, а також проблеми впорядкування інформації, що може вплинути на рішення операторів фондового ринку і, відповідно, на рівень відсоткового ризику.

Найбільш складну та розвинуту структуру має система державного контролю за рівнем ризику ліквідності в банківській сфері.

Аналіз відповідних нормативних актів дозволив зазначити, що Національний банк України розділяє активи комерційних банків за рівнем ліквідності на чотири групи. Деяку базу для визначення рівня ліквідності окремих фінансових інструментів дають також показники миттєвої ліквідності, що оприлюднюються спеціалізованими виданнями ("Фінансова Україна", "Бизнес", тощо).

Ризик ліквідності у його широкому розумінні також досить жорстко контролюється НБУ за допомогою нормативних коефіцієнтів. Вони практично повністю описують ризик ліквідності в діяльності

комерційного банку. Автором вже зазначалось, що державна система впливу на рівень ризику ліквідності носить характер контролю, а не регулювання, що не дозволяє достатньо ефективно стабілізувати рівень цього ризику.

В сучасній системі мінімізації валютного ризику, яка склалася в комерційних банках України, автором виділені наступні елементи:

- 1) врівноваження валютних вимог та зобов'язань (ведення валютної позиції);
- 2) фіксація валютного курсу по угоді на визначеному сторонами рівні.

Валютна позиція банків регламентується Тимчасовим порядком ведення уповноваженими банками України відкритої валютної позиції з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти на валютному ринку України. Фіксація курсів валют здійснюється операторами валютного ринку, головним чином, шляхом купівлі опціонів, але наведений в роботі приклад чинного опціонного контракту Української фондової біржі демонструє незручність та, відповідно, неефективність його використання в сучасних умовах.

Валютний арбітраж як засіб впливу на рівень валютного ризику стає можливим в Україні внаслідок існування двох валютних ринків - біржового та позабіржового. Зараз з'являються також реальні можливості і для виходу на міжнародні валютні ринки.

Аналіз існуючої практики захисту від фінансових ризиків дозволяє зробити висновок про те, що державна система впливу на ризиковий фактор переслідує, головним чином, мету контролю за додержанням банками мінімально безпечного рівня фінансових ризиків, але не відповідає завданням оцінки цього рівня і не стимулює розвиток форм та методів захисту від ризикового фактору. З іншого боку, спроби банків самостійно регулювати ризиковий чинник далеко не завжди відповідають теорії фінансових ризиків, тому їх ефективність досить низька. Отже, питання винайдення методик оцінки рівня окремих видів фінансових ризиків залишається актуальним. Такі методики не виключають державну систему контролю над рівнем фінансових ризиків, вони мають виконувати

принципово інші завдання - завдання управління фінансовими ризиками на макрорівні.

В умовах банківської діяльності, що склалися в Україні, ефективною, на думку автора, може стати рейтингова оцінка рівня активного кредитного ризику. Вона складається з кількох етапів.

Перший етап - розрахунок шкали ранжування значень оціночних показників. На основі фінансової звітності аналізованого об'єкту були визначенні допоміжні (абсолютні) показники:

- статутний фонд (СФ),
- балансовий прибуток (БП),
- активи (А),
- чисті активи (ЧА),
- кредиторська заборгованість (К),
- чисті пасиви (ЧП).

На базі допоміжних показників розраховувалися оціночні показники:

- 1) рентабельність капіталу (БП:СФ);
- 2) рентабельність активів (БП:А);
- 3) рентабельність чистих активів (БП:ЧА);
- 4) коефіцієнт фінансового ризику (СФ:К);
- 5) норма боргу на власні кошти (К:СФ).

Оціночні показники обчислювалися для кожного банку окремо за даними фінансових звітів. Одержанні дані були просортировані за зростанням (зменшенням) відповідно до економічного змісту показника. Однакові значення приймалися до уваги лише один раз. Розрахований числовий ряд був поділений на п'ять груп відповідно до рівня ризику: нульовий, мінімальний, нормальний, значний, максимальний. Граничні значення груп вважалися межою відповідної групи ризику.

Результати розрахунку шкали ранжування наведені у таблиці 1.

Другий етап - розрахунок оціночних показників за об'єктом, що аналізується. Одержані показники порівнювалися зі шкалою ранжування. Їм присвоювався бал від 1 до 5 за зростанням ризику.

Третій етап - розрахунок остаточного рейтингу. Він обчислювався як середня арифметична рейтингів оціночних Ранжування оціночних показників Таблиця 1. активного кредитного ризику

Назва показника	Нульовий ризик	Мінімальний ризик	Нормальний ризик	Значний ризик	Максимальний ризик
1. Рентабельність капіталу	0,98 і вище	0,76-0,97	0,51-0,75	0,026-0,50	до 0,025
2. Рентабельність активів	0,081 і вище	0,041-0,080	0,031-0,040	0,021-0,030	до 0,020
3. Рентабельність чистих активів	0,081 і вище	0,056-0,080	0,030-0,055	0,013-0,029	до 0,012
4. Коефіцієнт фінансового ризику	до 2,40	2,41-4,49	4,50-6,22	6,23-12,0	12,0 і вище
5. Норма боргу на власні кошти	до 0,92	0,93-0,96	0,97-1,00	1,01-1,09	1,10 і вище

показників. У випадку одержання нецілого значення, воно округлювалося в сторону збільшення.

Четвертий етап - коригування рейтингу на ріст допоміжних показників. За одержаним остаточним рейтингом і визначався ступінь активного кредитного ризику для аналізованого об'єкта.

Рейтингова оцінка ризику ліквідності здійснювалася за тією самою схемою, що й рейтингова оцінка активного кредитного ризику. Для розрахунку рейтингу використовувались наступні допоміжні показники:

- активи (А);
- чисті активи (ЧА);
- високоліквідні активи (ВА);
- чисті пасиви (ЧП).

На їх основі розраховувалися оціночні показники:

- 1) вага чистих активів у загальних активах (ЧА:А);
- 2) вага високоліквідних активів у загальних активах (ВА:А);
- 3) вага високоліквідних активів у чистих активах (ВА:ЧА);
- 4) загальний коефіцієнт ліквідності (А:ЧП);
- 5) коефіцієнт чистої ліквідності (ЧА:ЧП);
- 6) коефіцієнт абсолютної ліквідності (ВА:ЧП).

Для оцінки ризику ліквідності була розрахована наступна шкала ранжування:

Ранжування оціночних показників
ризик ліквідності

Таблиця 2.

Назва оціночного показника	Нульовий ризик	Мінімальний ризик	Нормальний ризик	Значний ризик	Максимальний ризик
1. Вага чистих активів у загальних активах	0,95 і вище	0,88-0,94	0,81-0,87	0,72-0,80	до 0,71
2. Вага високоліквідних активів у загальних активах	0,36 і вище	0,25-0,35	0,16-0,24	0,08-0,15	до 0,07
3. Вага високоліквідних активів у чистих активах	0,40 і вище	0,28-0,39	0,19-0,27	0,1-0,18	до 0,09

4. Коефіцієнт загальної ліквідності	1,38 і вище	1,24-1,37	1,14-1,23	1,06-1,13	до 1,05
5. Коефіцієнт чистої ліквідності	1,11 і вище	1,06-1,10	1,01-1,05	0,92-1,00	до 0,91
6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,41 і вище	0,29-0,40	0,20-0,28	0,11-0,19	до 0,10

Математична модель оцінки рівня відсоткового ризику розроблялася на прикладі облігацій державної внутрішньої позики. Відсотковий ризик визначався як різниця між максимально можливою ціною купівлі облігації та мінімально можливою ціною її продажу.

Максимальна ціна купівлі облігації, що можлива на ринку на певний момент часу, визначалася за формулою:

$$D(t) = B / \{1 + q(t - t_c) / 100\}, \text{ де}$$

$D(t)$ - максимально можлива ціна облігації на момент часу t ; B - фінальна виплата по облігації; q - денна відсоткова ставка альтернативного джерела доходу; $(t - t_c)$ - кількість днів обігу облігації до її погашення.

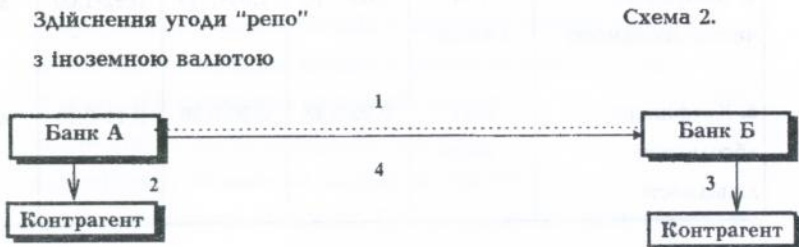
Мінімально можлива ціна продажу облігацій визначалася за формулою:

$$C = C_0 \{1 + p(t - t_n) / 100\}, \text{ де}$$

C - мінімально можлива ціна облігації; C_0 - ціна придбання облігації; p - денна кредитна ставка; $t - t_n$ - термін в днях до закінчення обігу облігації.

Як альтернативне джерело доходу у зазначених формулах можуть бути прийняті ставка по депозитах у комерційних банках, яка складає приблизно 1,15 від облікової ставки НБУ, або ставка кредитування - відповідно 0,6 облікової ставки.

Для страхування від валютного ризику в роботі запропонована схема репо. Суть угоди репо полягає у купівлі (продажу) певного активу з умовою його зворотнього викупу у погоджені сторонами терміни за погоджену викупну ціну. Здійснення угоди репо між двома банками наведене у схемі 2.

1. Банк А купляє у банка Б певну суму валюти на умовах "репо".

2. Банк А здійснює валютні операції з контрагентами з купленою валютою на власний розсуд. Одночасно банк Б використовує одержану національну грошову одиницю за потребами.

3. Банк Б проводить операції з національною валютою з своїми контрагентами.

4. В узгоджений в договорі про операцію "репо" момент зворотнього продажу валюти банк Б:

а) викупує валюту повністю або частково за ціною її первинного продажу (з надбавкою "репо");

б) відмовляється від зворотнього продажу валюти, причому така відмова не вимагає якогось додаткового узгодження, а здійснюється "за замовчуванням".

Для угоди репо в чинному цивільному кодексі України є підстави. Вона класифікується як купівля (продаж) під відкладальною умовою.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Розділення економічного ризику на "ризик" як ймовірність втрат і "шанс" як ймовірність прибутку не відповідає сучасному розумінню природи економічного ризику. У такому розподілі втілюється історично перше усвідомлення ризику як небезпеки, загрози, яке базувалося на інстинкті страху та самозбереження. Економічний ризик пропонується трактувати комплексно, як невизначеність, ймовірність настання непередбачених подій, що тягне за собою можливість відхилення від поставленої мети, наявність альтернативних варіантів дій, необхідність їх оцінки і вибору.

2. При класифікації економічних ризиків критерій джерела їх походження є принциповим. Інші ж критерії носять допоміжний характер. Відповідно до джерела походження фінансові ризики відокремлюються від інших видів економічного ризику і поділяються на кредитний, відсотковий, валютний та ризик ліквідності.

3. спекулятивний характер фінансових ризиків пояснюється тим, що його об'єктом є грошовий потік від операції. Наслідком впливу ризикового чинника може бути, відповідно, і збиток, і прибуток. Це дає методичні підстави для однакового обчислення рівня фінансових ризиків незалежно від їх позитивного або негативного значення.

4. Розуміння кредитного ризику як простого дефолту (можливості несплати або невчасної сплати грошей) протирічить концепції фінансового ризику. Для коректної оцінки рівня кредитного ризику пропонується враховувати рівною мірою і активну, і пасивну його складову.

5. Проведений в роботі аналіз засвідчив, що ризик ліквідності може трактуватися з двох принципово різних позицій. Тому поняття ризику ліквідності пропонується розглядати у "вузькому" та "широкому" розумінні. "Вузький" ризик ліквідності (ризик конвертації) полягає у можливості зміни реальної вартості активу в процесі здійснення фінансових операцій. "Широкий" ризик ліквідності полягає у можливості незбалансованості активів та пасивів у період між складанням двох балансів.

6. Дисертаційне дослідження свідчить, що вплив на рівень відсоткового ризику по цінних паперах інформаційного контуру виявляється тим більшим, чим більш активним стає сам фондовий ринок. Тому пропонується запровадити систему державного контролю, або, принаймні, сортировки інформації, яка може вплинути на вартість цінного паперу і, відповідно, на рівень відсоткового ризику.

7. Здійснений у роботі аналіз існуючих методик оцінки рівня кредитного ризику та ризику ліквідності доводить їх недосконалість. Для оцінки цих ризиків пропонується використовувати рейтинговий метод. При цьому шкала ранжування значень має бути розрахована на базі абсолютних показників діяльності банків України за певний період. Запропонована методика дозволяє досягти:

- ▲ врахування особливостей банківської діяльності в умовах України;

- ▲ уникнення проблеми вибору еталону;

- ▲ динамічності методики.

8. Для оцінки рівня кредитного ризику та ризику ліквідності не можуть бути використані показники, які вважаються стандартними для банківських установ країн з розвинутою ринковою економікою. Причина такої несумісності полягає у принциповій різниці організації та схем діяльності вітчизняних та зарубіжних банків. Тому для оцінки рівня зазначених ризиків повинні бути використані відносні показники, розраховані на базі абсолютних даних бухгалтерського обліку вітчизняних банків.

9. Дослідження доводить, що при оцінці рівня відсоткового ризику в розтині різних видів фондових інструментів потрібно враховувати їх особливості. Розрахунок рівня відсоткового ризику як різниці між відсотками сплаченими і відсотками одержаними, запропонований Національним банком України, дає змогу оцінити доходність діяльності, пов'язаної з відсотковими інструментами, а не рівень відсоткового ризику. Тому пропонується обчислювати рівень відсоткового ризику як різницю між максимальною ціною придбання та мінімальною ціною продажу відсоткового інструменту.

10. Практика банківської діяльності в Україні доводить, що традиційні для сучасних розвинутих країн методи захисту від валютного ризику завжди виявляються ефективними для умов України. Як один з можливих методів захисту від валютного ризику пропонується фіксація курсу іноземної валюти за певною операцією на визначену сторонами дату. Засобом такої фіксації є схема репо, тобто, купівля-продаж валюти під відкладальною умовою. Відкладальною умовою у такому випадку є зворотня купівля (продаж) валюти.

Отже, проблеми управління фінансовими ризиками в діяльності комерційних банків України набули сьогодні значного ступеня актуальності. Запропоновані в дисертаційному дослідженні шляхи їх вирішення здатні поліпшити ситуацію в цій сфері.

ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО

ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Романченко О.В., Фере В.А. Фактор ризиків в організації фінансів акціонерних товариств // Вісник Київського університету, сер.Економіка, вип.2. - Київ, 1995. - С.72-79.
2. Романченко О.В. Сучасні методи оцінки кредитного ризику в банках України // Фінанси України, №8, 1996. - С.59-61.
3. Романченко О.В., Фере В.А. Методи оцінки фінансового ризику // Фінанси України, № 2, 1997. - С.48-53.

АННОТАЦИЯ

Романченко Е.В. Финансовые риски в деятельности коммерческих банков.

Диссертация является рукописью. Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.03 - кредит, банковское дело и денежная политика. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

В диссертации исследуются вопросы теории и практики управления финансовыми рисками, обосновываются методики оценки их уровня в современных условиях деятельности коммерческих банков Украины.

ANNOTATION

Romanchenko E.V. Financial Risks in the activity of commercial banks.

Dissertation is a manuscript. Dissertation admitted for getting the scientific degree of Candidate of Economics (speciality 08.04.03 - credit, banking business and monetary policy). Kiev university named by Taras Shevchenko. - Kiev, 1997.

This research deals with theory and practice the stabilisation of financial risks. In this connection the scientific recommendations have been worked out with the aim of evaluation of the level of financial risks.

Ключові слова: фінансовий ризик, види фінансового ризику, державна система впливу на рівень фінансових ризиків, методи оцінки рівня фінансових ризиків.

Підписано до друку 18.04.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 132.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

307717

AB 37.640

AB 37.640